

I KRONIKA 2020 68

68
2020

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2020, letnik 68, številka 1

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Eva Holz (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana),
dr. Miha Kosi (Ljubljana), dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágyi (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

4. februarja 2020

Naslednja številka izide/ Next issue:

junij/ June 2020

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gasperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

UDK/ UDC:

Breda Pajsar

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ *Slovenian Research Agency*

ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

500 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus;
Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Vodnjak v parku Term Šmarješke Toplice/ Fountain in the park of the
Šmarješke Toplice Thermal Spa (arhiv Term Krka).

Na zadnji strani/ Back cover: Conrad Grefe: Stara Loka/ Altenlack (C. Grefe, P. Radics: Alt-Krain.
Wien, Laibach, 1900).

KAZALO

Razprave

Martin Bele:	Viltuška veja gospodov Mariborskih pred letom 1311.....5
Patrizia Farinelli:	Prevzeta od Zoisovega znanja in prijznosti: Gaetano Cattaneo in Giovanni Scopoli v Ljubljani (april 1812)19
Damir Globočnik:	Prešernova slovesnost v Vrbi 15. septembra 187229
Marija Čipić Rehar:	Jurij Humar – nova spoznanja o njegovem življenju in delu41
Simona Kermavnar:	Vodnjak v parku Term Šmarješke Toplice.....55
Renata Komić Marn:	Zbirateljstvo in umetnostni trg v Ljubljani med obema vojnoma na primeru razprodaje Strahlove zbirke69
Mateja Ratej:	Vranglovci kot jugoslovanski graničarji na Kozjaku v dvajsetih letih 20. stoletja. Primer Simeona Britvina89
Aneja Rože:	Franciscejski kataster kot vir za preučevanje zgodovine vodne infrastrukture in preskrbovanja z vodo. Davčni okraj Sežana99
Rok Poles:	Od srčastega ščita do srčastih kamnov. Prispevek k poznavanju šoštanjkega grba117

Po razstavah

Ko zapoje kovina: nastajanje muzejske razstave o tisočletjih metalurgije na Slovenskem (<i>Tomaž Lazar</i>)135
--

Jubilej

Darja Mihelič – sedemdesetletnica (<i>Petra Svoljšak</i>)145
--

Ocene in poročila

Matjaž Bizjak: Rodbina Gall in njene veje v srednjem veku (<i>Martin Bele</i>)149
Janez Höfler: Lastniške cerkve v Sloveniji. Raziskana, registrirana in potencialna zgodnjerednjeveška grobišča (<i>Jure Volčjak</i>)150
Dvorec Betnava (ur. Franci Lazarini in Miha Preinfalk) (<i>Dejan Zadavec</i>)152

David Petelin: Živeti v socialistični Ljubljani. Mestno življenje v prvih dveh desetletjih po drugi svetovni vojni (<i>Jelka Piškurić</i>)	153
Jelka Piškurić: »Bili nekoč so lepi časi«. Vsakdanjik v Ljubljani v času socializma (<i>Marija Počivavšek</i>)	155
Ota Konrád in Rudolf Kučera: Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914–1922 (<i>Eva Holz</i>)	156

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 394.4(497.47Vrba)"1872"
929Prešeren F.

Prejeto: 6. 12. 2019

Damir Globočnikdr. umetnostnozgodovinskih in zgodovinskih znanosti, Langusova ul. 29, SI-4240 Radovljica
E-pošta: damirglobocnik1@gmail.com

Prešernova slovesnost v Vrbi 15. septembra 1872

IZVLEČEK

Spominsko ploščo na rojstni hiši pesnika Franceta Prešerna v Vrbi so slovesno odkrili 15. septembra 1872. Slovesnost je organiziralo aprila 1872 ustanovljeno slovensko Pisateljsko društvo oziroma mladoslovenci, ki so v tem času hoteli pridobiti vpliv v društvu Slovenska matica. Na odkritju je bilo več kot šest tisoč ljudi. Slavnostni govornik je bil Radoslav Razlag. Načrtovana blagoslovitev plošče je odpadla, ker ljubljanski knezoškof za to ni dal dovoljenja. Josip Stritar je na prošnjo Josipa Vošnjaka napisal pesem »Na Prešernovem domu 15. septembra 1872«, ki jo je uglasbil Benjamin Ipavec. Na občnem zboru Slovenske matice 26. septembra 1872 so bili izvoljeni staroslovenski kandidati.

KLJUČNE BESEDE

France Prešeren, Vrba, spominska plošča, Pisateljsko društvo, Josip Vošnjak, Josip Stritar, Benjamin Ipavec, Radoslav Razlag

ABSTRACT

PREŠEREN'S COMMEMORATION IN VRBA ON 15 SEPTEMBER 1872

The memorial plaque on the birth house of the poet France Prešeren in Vrba was solemnly unveiled on 15 September 1872. The commemoration was organized by the Slovenian Writers' Association founded in April 1872 or, more specifically, members of the Young Slovenes movement seeking to gain more influence in the Slovenian Society. The inaugural address at the unveiling ceremony attended by more than six thousand people was delivered by Radoslav Razlag. The envisaged blessing of the memorial plaque was cancelled for not having received the authorization from the Ljubljana Prince Bishop. At Josip Vošnjak's request, Josip Stritar wrote the poem »Na Prešernovem domu 15. septembra 1872,« which was put to music by Benjamin Ipavec. On 26 September 1872, the Slovenian Society's general assembly held a ballot that gave the majority to the candidates of the Old Slovenes movement.

KEY WORDS

France Prešeren, Vrba, memorial plaque, Writers' Association, Josip Vošnjak, Josip Stritar, Benjamin Ipavec, Radoslav Razlag

Nagrobni spomenik pesnika dr. Franceta Prešerna, ki so ga slovesno odkrili 3. julija 1852 na pokopališču v Kranju, je bil rezultat prizadevanj celotnega slovenskega narodnega gibanja (februarja 1849 ustanovljeni spomeniški odbor je vodil dr. Janez Bleiweis) in drugih pesnikovih častilcev. Med različnimi zamislimi za Prešernov javni spomenik je izstopal predlog dr. Lovra Tomana, ki je leta 1850 razmišljal o spomeniku v Vrbi, Kranju ali ob Bohinjskem jezeru. Vendar Prešeren v petdesetih letih 19. stoletja ni dobil nobene druge spomeniške počastitve. Za mesto prvega, »nacionalnega« pesnika je tedaj moral tekmovati z Valentinom Vodnikom, ki so ga ob stoletnici rojstva (1858) počastili s spominsko ploščo na rojstni hiši v Šiški in leto zatem z dvojezično publikacijo *Vodnikov spomenik / Vodnik-Album* (1859), ki jo je uredil staroslovenec dr. Etbin Henrik Costa. Stekla je tudi akcija za Vodnikov figuralni spomenik v Ljubljani, ki pa je po nekaj letih zamrla, tako da so spomenik odkrili šele leta 1889. Staroslovenci so stavili tudi na pesnika Jovana Vesela Koseskega, ki so ga že leta 1870 počastili z izdajo zbranih del. Eden pomembnih mejnikov v čaščenju pesnika Prešerna je bila »Prešernova beseda«, ki so jo na pobudo Frana Levstika ter nemškega literata in igralca Moritza Heinricha Penna priredili 2. decembra 1865 na odru deželnega gledališča v Ljubljani. Tedaj so prvič izvedli *Krst pri Savici*, v prizoru »Prešeren poslavljen« pa so slovesno ovenčali pesnikov doprni kip (avtor Franc Ksaver Zajec). Podobna slovesnost v Vodnikovo čast je bila na odru deželnega gledališča izvedena že 5. februarja 1858 (Vodnikov kip je prav tako izdelal Zajec). Mladoslavenci Fran Levstik, Josip Jurčič in Josip Stritar so leta 1866 poskrbeli za prvi ponatis Prešernovih *Poezij*, v katerem je bil objavljen znameniti esej, s katerim je Stritar Prešerna ustoličil na mestu prvega domačega poeta. Mladoslavenci so ob staroslovenskem čaščenju Vodnika uspešno uveljavili Prešernov pesniški kult. Spominsko ploščo na Prešernovi rojstni hiši, ki je bila slovesno odkrita leta 1872, lahko neposredno povežemo z omenjenimi mladoslavenski prizadevanji.¹

Pobudniki postavitve spominske plošče na Prešernovi rojstni hiši v Vrbi so bili pesnikovi brezniški rojaki. Akciji se je pridružilo novoustanovljeno Pisateljsko društvo. Društvo je na ustanovnem shodu 21. aprila 1872 sklenilo osnovati odbor, ki bo poskrbel za primeren Prešernov spomenik in program njegovega slovesnega odkritja. *Slovenski narod* je 30. aprila v poročilu o shodu Pisateljskega društva napovedal uspešen zaključek akcije: »Ker brezniška župnikovina šteje toliko gorečih in izobraženih rodoljubov ni se bati nijedne težave pri izvrševanju blazega dela, katero bode čestilo slavnega rajncega pesnika in njegove rojake. Gorenjsko pa sme pričakovati krasen duševen užitek, in

gotovo bode vsakega rodoljuba veselilo videti od obličja do obličja marsikaterega vrlega delavca na domačem slovstvenem polju iz vseh pokrajin Slovenije.«²

Ustanovitev Pisateljskega društva je predlagal Davorin Trstenjak.³ Pobuda je bila naperjena proti Slovenski matici, pri kateri se je zaradi predsedovanja dr. Etbina Henrika Coste in skopega delovanja na literarnem področju oblikovala močna opozicija. Pravila društva je po zgledu češkega društva Svatibor sestavil dr. Josip Vošnjak, Trstenjak jih je odobril, *Slovenski narod* pa 28. marca objavil. Dejavnosti mladega literarnega društva, v katerem naj bi bili združeni vsi slovenski pisatelji, so segale na znanstveno, literarno in podporno področje (prirejanje vsakoletnih javnih shodov s predavanji, podpiranje obetavnih pisateljev ter revnih pisateljev in njihovih družin, slavljenje pokojnih pisateljev s spomeniki ter izdajanjem njihovih življenjepisov, podob in spisov).⁴

Na ustanovnem shodu 21. aprila 1872 so izvolili člane začasnega odbora: predsednik Davorin Trstenjak, podpredsednik dr. Radoslav Razlag, tajnik Maks Pleteršnik, blagajnik dr. Josip Vošnjak ter odborniki dr. Valentin Zarnik, Josip Ogrinec, Josip Stritar, Fran Erjavec in Josip Jurčič. Na prvi seji odbora 15. maja so sklenili prirediti Prešernovo slavnost v Vrbi in izdajati *Poučni slovník* po zgledu *Konversationslexikona* (enciklopedija *Das Grosse Conversations-Lexikon für die gebildeten Stände* oziroma *Meyers Konversations-Lexikon*, od 1839). Vabilo k pristopu je bilo 20. julija objavljeno v *Slovenskem narodu*. Stritar odborništva najbrž ni sprejel, saj je v vabilu med odborniki namesto njega naveden Josip Noll.⁵ Društvo je do srede avgusta štel 65 članov, med katerimi je bilo 53 pisateljev in trije ustanovni člani.⁶

Pisateljsko društvo je na svoji prvi seji (15. junij 1872) določilo datum občnega zbora (14. september 1872), dan zatem pa naj bi praznovali odkritje spominske plošče na Prešernovi rojstni hiši v Vrbi in po slovesnosti priredili izlet na Bled. Javno delovanje Pisateljskega društva se je tako dejansko začelo v Vrbi. Odbor je sklenil rodoljube in narodna društva prositi, naj se udeležijo svečanosti in pomagajo pri njeni pripravi. Povezati so se nameravali z odboroma za spomenik Valentinu Vodniku in Antonu Tomšiču ter ju zaprositi, naj nabrani denar izročita Pisateljskemu društvu, ki bo poskrbelo, da bosta Vodnik in Tomšič dobila dostojna spomenika. Sklenili so, da bodo pripovednika in prevajalca Valentina Mandelca (1837–1872) počastili z izdajo njegovih spisov in

² *Slovenski narod*, V/49, 30. 4. 1872, str. 1–2.

³ *Zora*, 1872, št. 5, »Času primeren predlog«.

⁴ *Slovenski narod*, V/36, 28. 3. 1872, str. 2–3. – Štajerski mladoslavenc dr. Josip Vošnjak se je leta 1872 iz Šmarja pri Jelšah preselil v Ljubljano, kjer se je zaposlil kot primarij deželne prisilne delavnice.

⁵ *Slovenski narod*, V/83, 20. 7. 1872, str. 5.

⁶ Vošnjak, *Spomini*, str. 396–397.

¹ Gl. Globočnik, *Prešeren in likovna umetnost*, passim.

se udeležili slovesnega odkritja spomenika Simonu Jenku v Kranju.⁷

C. kr. glavarstvo v Radovljici je dovoljenje za slovesnost z odkritjem spominske plošče na Prešernovi rojstni hiši dalo pod pogojem, »da se v govorih ne bode nič političnega ali sicer nevarnega vmešalo, da se bode strogo pri reči sami ostalo«. Osem dni pred slovesnostjo je bilo treba glavarstvu predložiti govore in slavošpev.⁸

Dopisnik *Slovenskega naroda* je julija 1872 predlagal, naj imajo vsa narodna društva občni zbor ob istem času.⁹ Zato sta bila občni zbor delniške družbe Narodna tiskarna (predsednik osnovalnega odbora je bil dr. Radoslav Razlag, tajnik dr. Vošnjak) in prvi občni zbor Pisateljskega društva sklicana na soboto, 14. septembra (dan pred Prešernovo slavnostjo). Prof. Janko Pajk je na občnem zboru Pisateljskega društva predlagal, naj društvo izda *Preširnov album* ali *Preširnov knjižgo*. Sklenili so, da bo imel album dva dela: v prvem bo govora o Prešernu, v drugem pa bodo objavljeni leposlovni in beletristični spisi. Dr. Vošnjak je želel, da bi društvo prihodnje leto na podoben način slavilo spomin na kakega drugega književnika, za služnega za slovensko narodno prebujenje. Več prisotnih pisateljev, kot na primer Jurčič, Levec, Ogri-nec, prof. Pajk, dr. Razlag, Šuklje, Trstenjak in dr. Vošnjak, je obljubilo vsaj v pol leta napisati prispevek. Začasnega predsednika Davorina Trstenjaka so izvolili za predsednika, dr. Razlaga za podpredsednika, za tajnika Pleteršnika, za blagajnika dr. Vošnjaka ter za odbornike prof. Erjavca, Jurčiča, Josipa Nollija, Stritarja in dr. Zarnika.¹⁰

Za okras Vrbe so poskrbeli gorenjski rodoljubi, ki so prispevali več kot sto goldinarjev.¹¹ Društvo pisateljev je s Prešernovo slovesnostjo imelo zgolj 74 goldinarjev stroškov, velik del te vsote je dobilo z nabiranjem prispevkov.¹²

Josip Vošnjak je na prvem občnem zboru Pisateljskega društva poročal, da so gorenjski rodoljubi za Prešernovo slavnost v Vrbi namenili denar, ki so ga zbrali za načrtovani gorenjski tabor v Lescah.¹³

Pobudo za gorenjski tabor je na občnem zboru političnega društva Slovenija 6. januarja 1871 dal radovljiški knjigovez Radivoj Seraf Mihelač. Za predsednika osnovalnega odbora za tabor so aprila izvolili brezniškega župnika in deželnega poslanca Lovra

Lovro Pintar (foto H. Heid) (Kartografska in slikovna zbirka NUK).

Pintarja (1814–1875). Prošnjo za dovoljenje tabora, ki naj bi 29. maja 1871 potekal v gozdčku pri Lescah, so vložili pri c. kr. okrajnem glavarstvu v Radovljici.¹⁴ Kranjski deželni predsednik Sigmund baron Conrad pl. Eybesfeld, ki je gorenjskemu taboru nasprotoval, je okrajnima glavarjema v Radovljici in Kranju poslal ustrezna navodila. Radovljiški okrajni glavar je odboru za tabor v Lescah 2. maja 1871 poslal odklonilni odgovor, na katerega se je odbor pritožil.¹⁵ Baron Conrad je 17. maja potrdil glavarjevo prepoved. Odbor je 29. maja republikanec prepovedi tabora vložil na Dunaj, vendar sta ministrstvo za notranje zadeve in ministrski predsednik grof Hohenwart septembra 1871 prepoved potrdila.¹⁶ Nekatere točke tabora naj bi spadale pod kazensko zakonodajo. Dopisnik *Novice* iz Radovljice je menil, da so bile povod za prepoved leškega tabora »gozdne zadeve«, tj. upor bohinjskih kmetov junija in julija 1871.¹⁷ Druga točka dnevnega

⁷ Zora, I/13, 1. 7. 1872, str. 196; *Slovenski narod*, V/70, 20. 6. 1872, str. 3.

⁸ *Slovenski narod*, V/100, 29. 8. 1872, str. 3.

⁹ *Slovenski narod*, V/83, 20. 7. 1872, str. 1.

¹⁰ Zora, I/19, 1. 10. 1872, str. 268; *Slovenski narod*, V/111, 24. 9. 1872, str. 1. – Odbor Pisateljskega društva je novembra 1872 slovenske pisatelje povabil k sodelovanju pri *Preširnovemu albumu*. Rok za oddajo prispevkov je bil 1. marec 1873, saj naj bi album izšel leta 1873 (*Slovenski narod*, V/130, 9. 11. 1872, str. 3; *Slovenski narod*, V/134, 19. 11. 1872, str. 3).

¹¹ *Slovenski narod*, V/102, 3. 9. 1872, str. 3.

¹² *Slovenski narod*, V/111, 24. 9. 1872, str. 1.

¹³ *Soča*, II/39, 26. 9. 1872, str. 4.

¹⁴ *Novice*, XXIX/16, 19. 4. 1871, str. 126.

¹⁵ *Slovenski narod*, IV/53, 9. 5. 1871, str. 3.

¹⁶ Kermavner, *Politični*, str. 52 in 58.

¹⁷ *Novice*, XXIX/38, 20. 9. 1871, str. 309.

¹⁸ Kmetje, ki so želeli ohraniti stare gozdne srenjske pravice, so se uprli gozdarjem Kranjske industrijske družbe in okrajnemu glavarju iz Radovljice. Oblastem je uspelo upor pomiriti šele z vojaškim posredovanjem. Kazenska razprava proti 62

reda tabora naj bi namreč govorila o gozdnih razmerah na Gorenjskem.¹⁹

Po prepovedi gorenjskega tabora so se odborniki zbrali v Lescah (30. november 1871) in sklenili, da bo zbrani denar (301 goldinar in 54 krajcarjev) shranil odbornik Albert Kappus pl. Pichelstein, posestnik in župan v Kamni Gorici, vsak darovalec pa lahko do novega leta 1872 zahteva vrnitev denarja. Preostanek denarja so nameravali za dobo dveh let naložiti v hranilnici (*Aushilfskassa Verein*) v Ljubljani ali v kakem drugem denarnem zavodu. Denar naj bi bil na razpolago za novi tabor. Odbor si bo prizadeval za ustanovitev »pomočnega društva« (hranilno-posojilnega društva) za radovljiški okraj. V primeru, da v dveh letih tabor ne bo organiziran in društvo ne bi bilo ustanovljeno, bi denar dobila Slovenska matica. Oznanilo o namerah odbora v *Novicah* sta podpisala načelnik taborskega odbora Lovro Pintar in pobudnik gorenjskega tabora Mihelač.²⁰

Direkcija Južne železnice je na prošnjo Pisateljskega društva pristala na polovično ceno vozovnice na vseh postajah med Beljakom in Mariborom ter med Mariborom, Zidanim Mostom, Trstom in Ljubljano za obdobje od 13. do 17. septembra. Znižana cena je veljala za poštne vlake v vagonih II. in III. razreda, vsak potnik je moral imeti izkaznico, žigo-

sano na postaji Lesce-Radovljica. »Ker po železnicah Zagreb–Zidanimost, po ogrski in goriški, nij privoljena znižana cena, se g. potniki iz teh krajev le od postaj: Zidanimost, oziroma Pragersko in Nabrežina najprej do Ljubljane za znižano ceno smejo voziti.« Pisateljsko društvo je izkaznice razposlalo vsem čitalnicam, od 5. septembra so bile na voljo pri odborniku društva Josipu Nolliju in v sobi Dramatičnega društva (Ljubljanska čitalnica).²¹ Nolliju je uspelo razpečati okrog 1500 voznih listkov.

Dr. Vošnjak je v imenu Pisateljskega društva Stritarja, ki je spomladi 1872 začel izdajati *Dunajske sonete* in *Prešernova pisma iz Elizije*, prosil, naj napiše slavnostno pesem, društvo Ljubljanski sokol pa, naj pomaga pri prireditvi v Vrbi. Dan pred slovesnostjo je v *Slovenskem narodu* objavil uvodnik »Največ svetá otrokom sliši Slave«, urednik Josip Jurčič pa članek »Preširen« in Stritarjevo kantato »Na Preširnovem domu 15. septembra 1872«.

Prešernu je uspelo okoren, zanemarjen slovenski jezik pretvoriti v bogat, milo zvoneč jezik, je zapisal dr. Vošnjak. Slovenci nimamo skupne preteklosti, povezuje nas samo dejstvo, da so nas vse enako zatirali sosednji narodi, prav tako ne poznamo politične enotnosti. »Le naše slovstveno delovanje je nam vse skupno, le v tem je naša zedinjenost,« je poudaril. V dobi, ko Slovenci nismo imeli niti enega časopisa in je bilo javno politično delovanje prepovedano, je bilo svobodomiselnih in narodnih idej mogoče izraziti samo v beletristiki, predvsem s pomočjo pesništva. »In tudi Preširen je v pesni zlival svoje nazore, tožil je nad žalostno zgodovino Slovencev, ko 'Slovenec moril je Slovence, brata', – pa takoj obračal naš up na veselejšo prihodnost, ko bodo tudi nam 'mil'se zvezde, kakor zdaj sijale'. V tem upanju pa je Slovence utrđil in nas zbujal k krepkejšemu delovanju, nam dokazavši, da nismo samo svojega rodu na svetu, da imamo zraven sebe milijonov in milijonov sorodnih bratov, ki nas ne bodo prepustili tujemu molohu. Ponosno kliče:

'Največ sveta otrokom sliši Slave!'

Pa ne smemo se samo na bratovsko pomoč zanašati; samo moramo biti delavni in pogumni, ako se hočemo rešiti sužnjosti. Kakor Črtomir in njegovi drugovi moramo biti vselej pripravljeni, vse žrtvovati za domovino in narod, kajti

'Menj strašna noč je v črne zemlje krili,
Ko so pod svitlim soncem sužnji dnovi.'²²

Josip Jurčič je ugotavljal, da je Prešernov genij Slovence dvignil iz potrnosti in obupa, v katera so padli med tisočletno materialno in duševno sužnjostjo. Slovenski jezik je veljal za jezik hlapcev, sramoval se ga je vsakdo, ki se mu je uspelo povzpeti na družbeni lestvici. Na temnem nebu slovenskega narodnega življenja so vstajali posamezni svetli duho-

Rodna kuća Prešernova.

Vincenz Katzler, *Prešernova rojstna hiša* (*Slavjanski jug*, 1868, št. 3 in 4).

obtožencem iz Stare Fužine in Studorja je pred deželnim sodiščem v Ljubljani potekala junija 1872. Zagovarjal jih je dr. Razlag, ki je v dvehurnem govoru zamen poudarjal njihovo nedolžnost. Sodišče jih je – razen treh – spoznalo za krive upora. Šest kmetov je bilo obsojenih na dve leti in pol zapora, 25 na dve leti, ostalih devet pa na nekajmesečne zaporne kazni. Kranjski deželni zbor je septembra 1871 soglasno sklenil prositi cesarja za pomilostitev obsojenih Bohinjcev. Obsojencem so še isto leto odpustili polovico kazni (Kermavner, *Politični*, str. 55–56).

¹⁹ Kermavner, *Politični*, str. 46.

²⁰ *Novice*, XXIX/49, 6. 12. 1871, str. 398.

²¹ *Slovenski narod*, V/105, 10. 9. 1872, str. 3.

²² *Slovenski narod*, V/107, 14. 9. 1872, str. 1–2.

vi, med katerimi je izstopal Valentin Vodnik, vendar njihovo delovanje ni zadoščalo, da bi slovenski narod in njegovo inteligenco, ki se je udinjala tujcu, ogrelo za domovino in njen jezik. Potem pa je prišel pesnik Prešeren, na katerega bi bil ponosen vsak evropski narod. Prešeren se ni odvrnil od zapuščene slovenske matere, ni se sramoval njenega jezika. »Preširen je s svojimi umotvori neizmerno storil za naše narodno vzburjenje in oživiljenje. Ne samo, da je ohrabil v rodoljubji svoje sovremenike, pokazavši jim svojimi pesmami divno krasoto, gibčnost in sposobnost našega prej celo od izobraženih domačinov nepoznanega jezika, – v koliko mladih prs so njegove poezije vpihnili iskro, ki je užgala srce, da je gorelo vedno za očetnjo. Mnogi mladenič, ki je bil po tujem kopitu izrejen, navdušen samo za tuje klasike, prijel je Preširna, omilil se mu je dušni velikan, slovenski pesnik, in omilila se mu je slovenščina. Drugi je bil mlačen za lepote domačega glasa: Preširnov poezije so mu srce ogrele. In naš lepi spol? Saj imamo malo berila, kar moremo izobraženim krasoticam v roke dati, – Preširen je prvi.«

Dr. Josip Vošnjak (foto Jožef Zalar, Alfonz Knezevič)
(Kartografska in slikovna zbirka NUK).

Josip Jurčič (foto S. Volkmann)
(Kartografska in slikovna zbirka NUK).

Prešernov vpliv na razvoj mladega slovenskega slovstva bo praviloma ocenila prihodnost, je nadaljeval Jurčič. Pesniki so preroki, vendar doma ni nihče prerok, kar se je dolgo deloma godilo tudi Prešernu. Dolgo ni imel občega priznanja, mali duhovi, ki niso imeli posluha za poezijo, so bili pozorni na malenkosti, prezirali pa so glavne Prešernove dosežke. »Ali utihnili so ti mali duhovi! Izobraženstvo slovensko, slovenski narod Preširno velikost hvaležno priznaje. Temu dokaz je občno udeležanje in navdušenje za praznovanje njegovega spomina na jutrišnji dan.«²³

Poštni vlak, ki je iz Ljubljane odpeljal ob sedmih, je bil okrepljen (»trikrat povečan«), vendar ni mogel sprejeti vseh, ki so se želeli odpeljati na Gorenjsko. Tretjina ljudi se je peljala z dodatnim vlakom, na katerega so vstopali tudi potniki na postajah od Ljubljane do Lesc. V vlakih je bilo okrog tri tisoč potnikov, »skoro izključivo izobraženim krogom pripadajočih«. Na postajah in na gričih ob železniški progi so vihrale slovenske zastave, možnarji so pokali v čast potnikom na Prešernovo slavnost.²⁴ Okrog sto rodo-

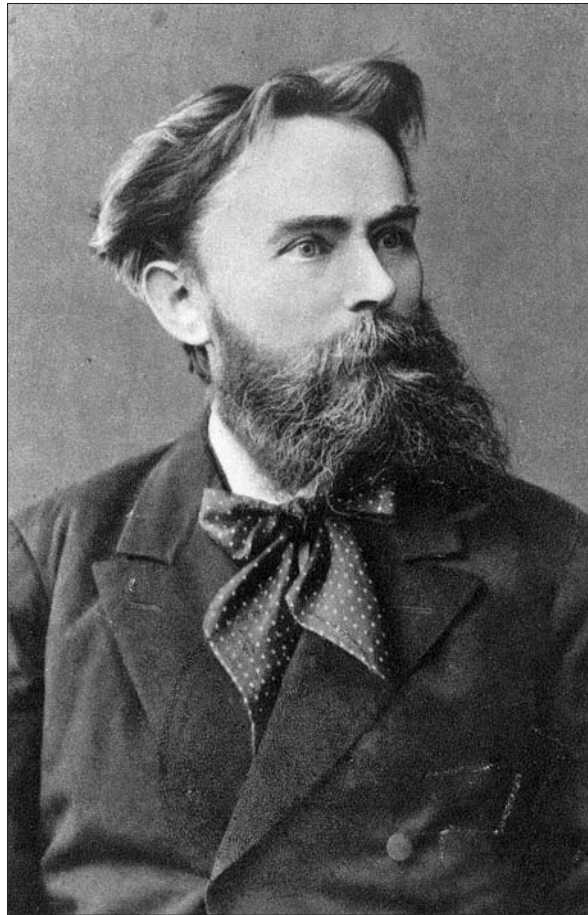
²³ Slovenski narod, V/107, 14. 9. 1872, str. 1.

²⁴ Slovenski narod, V/109, 19. 9. 1872, str. 1–2.

ljubov se je pripeljalo z Goriške.²⁵ Ljubljanski sokol, pevski zbor ljubljanske čitalnice, Gorenjski sokol in sokolska društva z Notranjske so se odkritja udeležili korporativno.²⁶

Pesnikova rojstna hiša je bila okrašena z zastavami, venci in napisi. Zbralo se je okrog šest tisoč ljudi. Ker je bilo pred hišo premalo prostora, odkritja niso mogli izpeljati po predvidenem programu. Odkrili so vzidano ploščo, na kateri je napis z zlatimi črkami: *V tej hiši se je rodil dr. France Preširen 3. decembra 1800 / Slovensko pisateljsko društvo 15. sept. 1872.* Ploščo je iz črnega marmorja izdelal ljubljanski kamnosek Vinko Čamernik. Ena od točk programa je odpadla: predvideno je bilo, da bo ploščo blagoslovil brezniški župnik Lovro Pintar, vendar ljubljanski knezoškof Jernej Vidmar (Widmer) ni dal dovoljenja za posvetitev.²⁷ Pesnikov bratranec Josip Volk (sin srednje sestre), ki je bil gospodar hiše, je v družbi s pesnikovimi sestrami pozdravil obiskovalce in obljubil, da bo spominsko ploščo skrbno čuval.²⁸

Množica na čelu z odborom Pisateljskega društva, ljubljanskimi, vipavskimi in ilirskimi sokoli z muziko, pevci ljubljanske čitalnice in šestimi zastavami se je podala na prostor ob cerkvi, kjer je potekala slovesnost. Ko so se ob mizi zbrali pesnikovi sorodniki, je spregovoril slavnostni govornik dr. Radoslav Razlag. »Mi smo zbrani v mnogem številu. Prišli ste od Adrije, Mure, Drave, Kulpe, iz vseh slovenskih pokrajin častit spomin našega velikega rojaka Fr. Preširna, ki je bil rojen v tej danes okinčeni, prosti hiši 3. decembra 1800. Osnovalo se je še le letos 'pisateljsko društvo', katero hoče danes slaviti spomin tega Vašega rojaka Franceta Preširna, ker on je bil nadarjen ne samo kakor je naš narod sploh bog nadaril, on je imel tudi dar pesništva in ta dar je on upotrebljeval v svojem materinem jeziku. Pesmi njegove živé in bodo živele, dokler bode živel slovenski narod, ker njegove pesmi se smejo na stran staviti umotvorom največjih pesnikov, kakor jih imajo izobraženi narodi Evrope: Nemci, Italijani itd. Velik pomen je ta, da je Preširen v materinem jeziku svoje pesmi pel. Vsak narod ima že v prvi dobi razvitja pesnike. Njegove pesmi niso samo krasne po jeziku in čutilu, temuč tudi rodoljubne, slaveče preteklost našo, kakor 'Krst pri Savici'. Preširen pripravljaj je drugo dobo našega narodnega delovanja, namreč moža tega dela. S tem, da je nam pokazal bogatstvo našega jezika, pokazal nam je pot do omike. Delal je on tako, ko je trebalo celino orati. Malo seme je zasejal Preširen, a to je obrodilo. Treba da še obširnejši sad rodi, da postane narod srečen v svoji domovini i u to bomo

Josip Stritar (Kartografska in slikovna zbirka NUK).

dosegli s tem, da ostanemo zvesti načelom svobode, a za vsestranski napredek skrbimo. (Živio!) V to ime se slavi njegovo ime. Obljubimo pa tudi delati za narod, da postane svoboden, kakor so bili njegovi prededje svobodni, da si bode svojih dolžnosti in pravic svest. (Živio!) Naj tudi ne bode ta slavnost dokončni kamen, katerega je pisateljsko društvo položilo, temuč ono naj skrbi, da ostane domoroden Preširnov duh med nami. On nam bodi vzor, posebno pa bodi Preširen vzor mladini naši, da bi ga ona nasledovala. Po njegovem izgledu Vi mladeniči delajte, mi stari bomo pomagali vsak po svojih močeh za duševni in materialni blagor naroda in njegov napredek. Ako še pomislimo, kako zdrav je narod naš na duši in telesu, ako se pomisli, da skoro pol sveta zavzima naš slovanski rod, potem moramo skrbeti za to, da bode Slovan časten in srečen med drugimi izobraženimi narodi, kajti takrat bodo v duševnem smislu rekli: 'Največ sveta otrokom sliši Slave!'» Razlag je omenil Stritarjeve zasluge za Prešernov sloves. Med govorom so ljudje vzklikali v čast pesniku, govorniku in Stritarju.²⁹

²⁵ Soča, II/38, 21. 9. 1872, str. 4.

²⁶ Slovenski narod, V/104, 7. 9. 1872, str. 3.

²⁷ Slovenski narod, V/106, 12. 9. 1872, str. 3. – Dušan Kermavner meni, da se je škof Jernej Vidmar za ta korak odločil zaradi nasprotovanja slovenskemu narodnemu gibanju oziroma mladostencem; lahko bi tudi ustregel želji slovenske duhovščine, da se njen vidni predstavnik Lovro Pintar, ki je bil znan tudi kot nabožni pisatelj in sadjar, ne bi udeležil mladostovenske prireditve (Kermavner, *Politični*, str. 97).

²⁸ Soča, II/38, 21. 9. 1872, str. 4.

²⁹ Slovenski narod, V/109, 19. 9. 1872, str. 2. – Štajerski mladostlovenec, pesnik in pisatelj dr. Radoslav Razlag (1826–1880), je bil priljubljen govornik na taborih v Ljutomeru, Žalcu, Sevnici, Vižmarjah in Ormožu. Med letoma 1865 in 1868 je bil poslanec v štajerskem deželnem zboru. Leta 1869

Dr. Benjamin Ipavec (foto Leopold Bude, 1863)
(Kartografska in slikovna zbirka NUK).

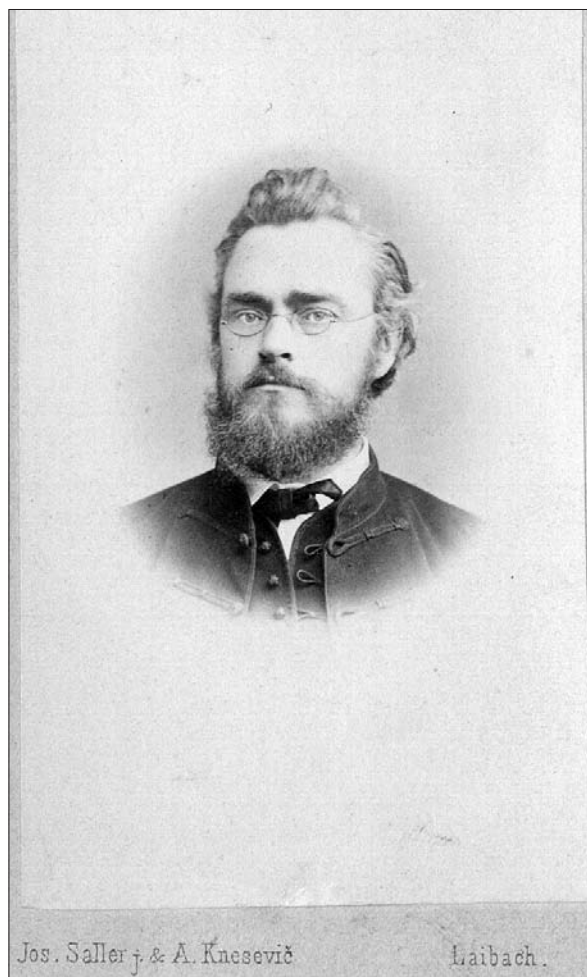
Stritarjevo kantato »Na Prešernovem domu 15. septembra 1872« je uglasbil dr. Benjamin Ipavec (kantata za zbor, četverospjev, tenor- in bariton solo). Izvedel jo je pevski zbor ljubljanske čitalnice.

Fran Levce je kantato pohvalil v *Soči*. »Marsikateri ganjen in navdušen obraz« je pričal o dovršeni izvedbi. Kantata poslušalca najprej veselo pozdravlja, »potem mu boža in gladi srce, da mu privabi solze v oči; pokaže mu zapuščeno domovino v vsej svoji revi, a navdušeni napev k veličastnim besedam:

*Preširen budi, nas vodi,
Na delo za njim, na duševni boj!
Pravici udani, luči, svobodi,
Naprej, za svoj dom navdušeni roj!
Preširna vihrá pred nami zastava,
Voditelju-pevcu kličemo: Slava!*

*poživi človeku vse moči, užge mu pogum, vzdigne
ga in osrči, kajti narod, ki rodi take duhove, kakor je*

je bil izvoljen za poslanca v kranjski deželni zbor. Od septembra do padca Hohenwartove vlade decembra 1871 je bil deželni glavar Kranjske.

Dr. Radoslav Razlag (foto Jožef Zalar, Alfonz Knezevič) (Kartografska in slikovna zbirka NUK).

Preširen, in take može, ki ga vedo ceniti in častiti, ima zagotovljeno svojo prihodnjost.« Kompozicija Davorina Jenka »Strunam« je bila po Levčevem mnenju težka pesem, vendar so jo ljubljanski pevci (tenor in bariton Ivan Meden in Josip Nolli) dovršeno zapeli, prav tako Prešeren-Ipavčevo »Soldaško«, »ki je bila preprostemu narodu najbolj po godu.«³⁰

Besedilo Stritarjeve kantate je dalo Pisateljsko društvo natisniti v tiskarni Fr. Skaza in dr. v Mariboru. Razlag ga je objavil v drugi, razširjeni izdaji *Pěšmarice* (1872). Stritar je dal pesem »Pozdrav Preširnovim čestiteljem, zbranim v Vrbi 15. septembra 1872«, na lastne stroške natisniti v tisoč izvodih, ki jih je poslal Pisateljskemu društvu, da so jih razdelili na slavnosti v Vrbi.³¹

Stritar, ki je udeležence slavnosti nagovoril z verz: »Priromalo si sem, da bi čestilo / Stvaritelja slovenske poezije: / Proroka-pevca si slavit se zbralo, / Ki v milosti

³⁰ *Soča*, II/38, 21. 9. 1872, str. 4.

³¹ *Slovenski narod*, V/109, 19. 9. 1872, str. 1.

ga nam ne³² poslalo», se je z Dunaja nenapovedano pripeljal v Vrbo. Vošnjak, ki se je tu prvič osebno seznanil z njim, piše, da Stritar ni bil zadovoljen z Razlagovim govorom: »... premalo mu je bil navdušen in posebno nemilo ga je dirnilo, da je Razlag Prešerna nekako primerjal z nemškim pesnikom Rückertom.«³³

Prof. J. Zupan (Ivan Zupan) je pozdravil navzoče, posebej brate Hrvate, ki so prišli počastiti pesnika, zaslužnega za slovensko narodno prebujenje. »Živelo bo njegovo ime, dokler naš rod. Delal je Preširen tam, kjer se je prej tujstvo širilo, osvetil jezik svoje matere, katero je ljubil. Narod, mladež naj se veseli to slavnosti. Govornik apostrofira slovensko mladež, brezniško faro, v kateri se je rodilo dosti slavnih mož, Jurij Knapf, Ant. Janše, bučelar, katerega je bila cesarica Marija Terezija poklicala, M. Čop, ki je govoril 19 jezikov, in Krsnik, podpiratelj učeče se mladine, J. Žemlja, pesnik, in največji med temi – Preširen. – Govornik opisuje gorenjsko zemljo in stran, Kranj, kjer Preširnovi kosti, a duh tu med nami.« Dr. Razlag se je v imenu Pisateljskega društva zahvalil vsem prisotnim in prebral pozdravni telegram dunajskih Slovencev.³⁴

Radovljiski okrajni glavar Avgust Wurzbach pl. Tannenberg (brat Carla barona Wurzbacha pl. Tannenberg, od maja 1871 kranjskega deželne predsednika) je v Vrbo poslal osem žandarjev z bajoneti na puškah.³⁵ »A občinstvo se je tej naredbi smijalo, ker g. varhi javne varnosti so tu zdehali in čas ubijali. Pri tacem izvrstnem redu, kakor je ves čas med narodom vladal, bili so popolnoma odveč.«³⁶

Ljubljanski župan Karel Dežman je starosto te lovadnega društva Ljubljanski sokol dr. Valentina Zarnika obvestil, da Sokoli v skladu z ukazom deželne vlade ne smejo v družbi postopati po mestnih zbiralščih. Opustiti je treba tudi godbo ali trobljenje v mestu. »Družbeni odbor je za to odgovoren, da se nazaj urniši družbeniki takoj na kolodvoru razidejo, in da se po združenih Sokolcih nikakoršna prilika spremljevalcem.«³⁷

Urednik *Brenclja* Jakob Alešovec je za tarčo satiričnega komentarja izbral ukrep radovljiskega okrajnega glavarja: »Kedar bodo napravili Slovenci zopet kako Preširnovi enako slovesnost in predložili okrajnemu glavarju načrt, jim bo dovolil slovesnost s temi le pogoji:

1. Govori se morajo predložiti okrajnemu glavarstvu, katero bo izbrisalo vse, kar je količkaj pametnega v njih.
2. Govorniki smejo govoriti le v zaprti sobici, kjer je le za enega prostora.
3. Vsak govornik sme le molče govoriti.
4. Kedar kdo govori, morajo vsi poslušalci ušesa tiščati.
5. Da se točka 1. natanko izpolni, bo govoril c. k. predstojnik ali okrajni glavar sam.
6. Razen c. k. žandarjev ne sme nihče k slovesnosti priti.
7. Komur bi se na obrazu videlo, da hoče govoriti, se mora zapreti, ker je mislil govoriti zoper vlado in ustavo.
8. Sploh pa se mora vsak pri žandarjih izkazati, da ne misli slabo o vladi in da se mu vse pametno zdi, kar je c. k. okrajni glavar ukazal.
9. Zbor sme biti le v c. k. okrajni pisarnici pod vodstvom in predsedstvom c. k. okrajnega glavarja, kateri ima edini pravico govoriti.

Živela svoboda!³⁸

Fran Levec je slovesnost v Vrbi označil za »tabor narodne inteligencije«, kajti »toliko slovenskega razumnštva nij združila do sedaj še nobena narodna svečanost«. Srečanje se je nadaljevalo na Bledu, kjer je potekala veselica. »Preprost narod se je razšel; tabor narodne inteligencije se je pak vzdignil na Bled.« Zaradi množice udeležencev skupen obed ni bil mogoč, ljudje so napolnili vse blejske krčme. »V veselem slovenskem raji se je v veseli družbi veselil vsak po svoje. Mnogobrojni čolni so se zibali po zelenem jezeru in pozno v noč so donele miloglasne pesni proti nebu. Vse je bilo veselo. Edino očak Triglav je v debele megle zavil zakrival nam svoj obraz. Kdo ve? Morda je on, prvak slovenskih gora, v prijateljski zvezi z ljubljanskimi prvaki? Pa to bi bilo jako nehvaležno! Kdo ga je kedaj lepše poslovil nego Preširen? Ali se je pa v debele gromonosne megle zavil samo za tega delj, da ne bi videl sramote, o! velike sramote! Kajti v tem, ko je ves izobraženi slovenski svet priromal Preširna slaviti, so se tej narodni slavnosti odtegnili vsi prvaki in doprvaki. Pa je prav, da so tako naredili. Tisti, katerim so bile do sedaj oči zavezane, bodo odslej vsaj spregledali in spoznali, kedo vodi slovenski narod po pravem potu. Za Boga svetega, če Preširna ne častite, koga pa boste?! – Preširen, to bodi naše sveto geslo! Slovenski narod, in hoc signo vincas!³⁹

Enoletni prostovoljci na Dunaju so v Vrbo poslali pozdravni telegram: »V orožji kličemo voditelju pevcev Slava!« Telegram novomeške čitalnice: »Udje čitalnice novomeške po slabi komunikaciji žalibog zadržani udeležiti se današnje na Vrbi obhajajoče se slovesnosti, kličemo našemu neumrlemu diki, prvemu slovenskemu liriku in njegovemu svobodnemu duhu, kateri vlada med osnovatelji in udeležniki te slovesnosti: slava! slava! slava!« Čitalnica v Karlovcu: »Slava neumrlemu pesniku Pre-

³² Soča, II/38, 21. 9. 1872, str. 1.

³³ Vošnjak, *Spomini*, str. 399. – Friedrich Rückert (1788–1866).

³⁴ Slovenski narod, V/109, 19. 9. 1872, str. 2. – Ivan Zupan z Rodin pri Begunjah je bil profesor na Reki in brat Toma Zupana (1839–1937), ki je bil profesor na gimnaziji v Kranju. Ivan Zupan se je kot gost in član odbora za tabor v Kastvu udeležil posveta za gorenjski tabor aprila 1871 v Mlinem. Najbrž Luka Knafelj (ok. 1621–1671), meceni. Anton Janša (1734–1773), čebelar. Janez Krstnik oziroma Kersnik (1783–1850), vzgojitelj. Jožef Žemlja (1805–1843), duhovnik, pisatelj in prevajalec.

³⁵ Brenclj, IV/17, 1872, str. 2.

³⁶ Slovenski narod, V/109, 19. 9. 1872, str. 2.

³⁷ Soča, II/38, 21. 9. 1872, str. 3.

³⁸ Brenclj, IV/17, 1872, str. 2.

³⁹ Soča, II/38, 21. 9. 1872, str. 4.

širnu! Živila braća Slovenci! Živilo Slavjanstvo! Vzamnost!» Slovenski pomorski uradniki v Pulju: »Na obali jadranskega morja vzkliknemo na Preširno čast trikrat slava!» Telegram iz Prage: »Mi Čehi radostno pozdravljamo današnje vašo slavnost, kajti slavite neumrlega slovenskega národa Preširna, a slavite spomin njegovej slavi. Neskončna Slava Preširnu! Gromoviti živio junaškemu národu slovenskemu!«⁴⁰

Zvečer so se nekateri slovenski in hrvaški udeleženci odpeljali v Bohinjsko Bistrico, Srednjo vas in Bohinjsko Češnjico, kjer so prenočili. Dan po Prešernovi slavnosti so se ob sedmih zjutraj zbrali pri Bohinjskem jezeru. Na mostu so vihrale slovenske zastave, bohinjski fantje so goste pozdravili s streljanjem možnarjev. Za slovesen sprejem je najbrž poskrbel kaplan v Srednji vasi Janez Zan,⁴¹ ki je bil tudi član odbora za pripravo gorenjskega tabora.⁴² Slovenski narod je objavil opis enega od obiskovalcev, ki so se napotili do slapa Savica: »Po jezeru kadila se je bela megla, ko smo v velikih čolnih odrinili, na obalih spremljani od bohinjskih topničarjev, ki so naprej hiteči se vstavljali na poluotokih in prožili možnarje, katerih pokanje je neprenehom grmelo okolo po kamenitih stenah. Megla se je začela razpršati in visoki vrh Ukanc ogledaval se je v temno-sinjem jezeru, ko smo čolne zapustivši se napotili do Savice, ki nam je že od daleč se kakor srebrni trak nasproti svetila. Eno kratko uro hoda in 'slap grmi nam v ušesa.' Po stopnicah plazili smo na v kamnato steno vsekani oder in vtopljeni v divni prizor molče stali pred slapom bobnečim; zbrani pevski glasovi pa so ga čistili s vednokrasko Tomanovo 'Savico'.« Pri slapu se je zbralo več kot 60 ljudi. Po okrepčilu z bistro vodo in požirkom dolenskega vina so se vrnili k jezeru. Znova so zagrmeli možnarji. Pri mostu so jih čakali vozovi, s katerimi so se po Žgornji ali Spodnji Bohinjski dolini odpeljali na Bled.⁴³

Staroslovenskih prvakov na slovesnosti v Vrbi ni bilo. Novice so objavile skopo poročilo o slavnosti. »Preširnova slovesnost v Vrbi na Gorenškem, ktere se je nad 4000 ljudi iz okolice in raznih slovenskih deželá vdeležilo, se je 15. dne t. m. ob najugodnejšem vremenu dobro izvršila. V povzdigo te slavnosti pa so največ pripomogli pevci, kateri so z jako dobro izbranimi pesmami si največjo hvalo zaslužili in poslušalce najbolj navdušili.«⁴⁴

Laibacher Zeitung je sprva pisal o 6000 udeležencih, od tega naj bi bila tretjina iz Ljubljane,⁴⁵ nato pa je objavil podatek, ki naj bi ga izvedel od avtentičnega vira: v Vrbi je bilo 2000 ljudi, polovica iz Ljubljane.⁴⁶ O Prešernovi slavnosti v Vrbi sta poročali gla-

sili hrvaške narodne stranke Obzor (popis svečanosti, uvodni članek »Preširen i Slovenci«) in Südslawische Correspondenz.⁴⁷

Odbor Pisateljskega društva je v Slovenskem narodu objavil zahvalo: »Vsem čestiteljem Preširna, ki so s svojo navzočnostjo pri slavnosti v Vrbi 15. septembra pripomagali, da se je dostojno slavil spomin našega prvega pesnika, zlasti vsem narodnim društvom, pevskega zbora ljubljanske čitalnice in njegovemu vodju g. Valenti, Sokol-om, potem J. Stritarju na Dunaji, spisovatelju slavospeva 'Na Preširnovem domu' in 'Pozdrava čestiteljem Preširna', g. dr. B. Ipavcu, kompoziterju slavospeva, g. J. Medenu in končno gorenjskemu odboru za slavnost izreče najgorkejšo zahvalo.«⁴⁸

26. septembra 1872 je potekal osmi občni zbor Slovenske matice, na katerem so izvolili nove odbornike. Dr. Janez Bleiweis in dr. Etbin Henrik Costa sta 15. septembra poverjenikom Slovenske matice poslala navodilo: »Nanašaje se na pismo od 4. dne t. m. Vas prosimo, da si ves trud prizanete, našemu volilnemu listu pridobiti podpise vseh Matičarjev Vaše okolice. Prosim Vas pa za marljivo delovanje v tem oziru zato, ker slišimo, da 'Narodovci' vse sile napenjajo za zmago pri teh volitvah.«⁴⁹ Opozicija je postavila lastno listo odbornikov (stolni prošt dr. Janez Zlatoust Pogačar, dr. Razlag, dr. Vončina, dr. Vošnjak, predsednik Dramatičnega društva Peter Grasselli, urednik Slovenskega naroda Josip Jurčič, profesor v Gorici Matej Vodušek, notar v Ormožu dr. Ivan Geršak, odvetnik v Kranju dr. Janez Mencinger, zdravnik v Kamniku dr. Maks Samec, lastnik rudnika Ivan Žuža iz Žalca). Samo dr. Razlag in dr. Vončina sta bila na obeh seznamih. Dr. Razlag je v javnem pismu odklonil noviško kandidaturu. Dr. Pogačar je Slovenski narod obvestil, da ne želi kandidirati za odbornika Slovenske matice. Novice so opozorile, da so vsi protikandidati za novi odbor razen dr. Vončine delničarji Narodne tiskarne.⁵⁰

Vzroka za razhajanja sta bila namera Slovenske matice o ustanovitvi tiskarne in prizadevanje mladostencev, da bi dobili večino v Slovenski matici. Zaradi načrtovane preselitve Narodne tiskarne in uredništva Slovenskega naroda iz Maribora v Ljubljano so dr. Bleiweis, dr. Costa in njuni privrženci sklenili, da mora tudi Slovenska matica imeti lastno tiskarno. Na burni seji 9. julija 1872 predlog za tiskarno ni prejel dveh tretjin glasov (15 odbornikov je glasovalo za, 8 proti).⁵¹

Na občnem zboru 26. septembra 1872 so bili s 780 glasovi proti 670 izvoljeni noviški kandidati.⁵² Odborniki so postali dr. Leon Vončina, dr. Razlag, France Kosar, Mihael Herman, dr. Jurij Sterbenc, dr. Josip Tonkli, Ivan Tomšič, dr. Jožef Poklukar, Dra-

⁴⁰ Slovenski narod, V/109, 19. 9. 1872, str. 2.

⁴¹ Kermavner, Politični, str. 68.

⁴² Novice, XXIX/16, 19. 4. 1871, str. 126.

⁴³ Slovenski narod, V/109, 19. 9. 1872, str. 3. – »Savico« (besedilo dr. Lovro Toman) je uglasbil Gregor Rihar.

⁴⁴ Novice, XXX/38, 18. 9. 1872, str. 306.

⁴⁵ Laibacher Zeitung, XCI/212, 16. 9. 1872, str. 4–5.

⁴⁶ Laibacher Zeitung, XCI/214, 18. 9. 1872, str. 4.

⁴⁷ Slovenski narod, V/111, 24. 9. 1872, str. 1.

⁴⁸ Slovenski narod, V/182, 24. 9. 1872, str. 4.

⁴⁹ Slovenski narod, V/110, 21. 9. 1872, str. 3.

⁵⁰ Novice, XXX/38, 18. 9. 1872, str. 302.

⁵¹ Novice, XXX/28, 10. 6. 1872, str. 226.

⁵² Vošnjak, Spomini, str. 400–403.

Ignacij Eigner, Prešernova rojstna hiša (Zvon, 1879, št. 3, str. 41).

gotin Šavnik, Andrej Winkler in Franc Souvan st. Med kandidati so bili tudi Fran Levstik, Ivan Macun in Josip Stritar, ki je prejel samo deset glasov (L. Vončina kar 1.441, ostali izvoljeni kandidati pa več kot 700).⁵³ Katoliški cerkveni list *Zgodnja Danica* je izid volitev pospremil z naslednjim komentarjem: »V Matični odbor so izvoljeni vsi undan v 'Novicah' in 'Danici' priporočevani gg. in sicer s 1441 do 777 glasovi. Vsi glasovi je bilo oddanih 1494. – Premagal je tedaj po budem boju 'starejši tabor'; 'mladi' naj se malo sterpe, bodo že še zmagovali, ako do starosti poživé, – sej cele armade je bilo še le po eno noč starih vojakov. Pri tem pa so se tudi v boji 'omikali' in očesali med seboj zadosti; samo še 'osvoboditi' se je zdaj treba – bratomorskega prepira!«⁵⁴

Jeseni 1872 so kronisti ljubljanskega javnega življenja zabeležili vrsto dogodkov. Prva obča zavarovalna banka Slovenija je imela sejo 1. septembra 1872. Svoje delovanje je 20. septembra razširila na vse slovenske pokrajine. Fran Levstik je bil 11. septembra imenovan za skriptorja licejske knjižnice v Ljubljani, zato se je z Dunaja vrnil v Ljubljano.⁵⁵

24. in 25. septembra 1872 je v Ljubljani potekalo prvo splošno zborovanje slovenskih ljudskih učiteljev, 25. septembra je prvi občni zbor pripravila Glasbena matica. Uredništvo *Slovenskega naroda* se je oktobra 1872 preselilo v Ljubljano.

Na »bésedi« v ljubljanski čitalnici 1. decembra 1872 so ponovno izvedli Stritar-Ipavčevo kantato »Na Preširnovem domu«. Dr. Janez Bleiweis je predaval o Prešernovi literarni zapuščini. Ugovarjal je tistim, ki so trdili, da je bila po Prešernovi smrti njegova literarna zapuščina požgana. Zatrnil je, da je vsa zapuščina v njegovih rokah.⁵⁶

Ivan Prijatelj je Prešernovo slavnost v Vrbi označil za edino javno dejanje Pisateljskega društva,⁵⁷ ki je zaradi nasprotovanj med staroslovenci in mladoslovenci zamrlo. Obudili so ga leta 1885 pod imenom Pisateljsko podporno društvo, ki je leta 1889 začelo z akcijo za Prešernov figuralni spomenik v Ljubljani (odkritje 1905).

VIRI IN LITERATURA

ČASOPISNI VIRI

Brencelj, 1872.

Laibacher Zeitung, 1872.

Novice, 1866, 1871, 1872.

Slovenski narod, 1871, 1872.

Soča, 1872.

v pesništvu odprl nam pred njim neznane, čudalopne zaklade jezika slovenskega, njegovo neizmerno krepost in veličanstvo» (*Novice*, XXIV/19, 9. 5. 1866, str. 151).

⁵⁶ *Slovenski narod*, V/140, 3. 12. 1872, str. 4.

⁵⁷ Prijatelj, *Slovenska*, str. 447.

⁵³ *Novice*, XXX/40, 2. 10. 1872, str. 318.

⁵⁴ *Zgodnja Danica*, XXV/40, 4. 10. 1872, str. 321.

⁵⁵ *Slovenski narod*, V/107, 14. 9. 1872, str. 2. – Jurčič, Stritar in Levstik so leta 1866 sodelovali pri posmrtni izdaji Prešernovih *Poezij*, ki jo je pod naslovom *Pesmi* založil O. Wagner. Jurčič je prevzel organizacijske naloge, Levstik se je lotil jezikovnega pregleda Prešernovih pesmi, Stritar pa je napisal uvodna esaja »Preširnovi življenje« in »Preširnovi poezije«. Prešernove *Pesmi* naj bi bile prva izdaja v načrtovani zbirki najboljših del slovenskih pisateljev z dodanimi kritičnimi uvodi. Bleiweis in Luka Svetec sta v *Novicah* objavila kritiko izdaje *Pesmi*, katere glavni poudarki so bili: popravljanje Prešernovih pesmi je seglo čez dovoljeno mejo, Stritar je pred Prešernom videl samo Vodnika, zamolčal je njegove vrstnike in naslednike; »... čudno se nam dozdeva po tem to, da se ignorira mojster, ki je bil vrstnik Prešernov – Koseski, kteremu je svet izvedencev že davno vès navdušen priznal slavo, da je prvi

Zgodnja Danica, 1872.
Zora, 1872.

LITERATURA

- Globočnik, Damir: *Prešeren in likovna umetnost*. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Celovec: Celovška Mohorjeva družba; Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2005.
- Kermavner, Dušan: *Politični boji na Gorenjskem in delavsko gibanje na Jesenicah-Javorniku od začetkov do leta 1918*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1974.
- Prijatelj, Ivan: *Slovenska kulturnopolitična in slovstvena zgodovina 1848–1895*, četrta knjiga. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1961.
- Vošnjak, Josip: *Spomini*. Ljubljana: Slovenska matica, 1982.

S U M M A R Y

Prešeren's commemoration in Vrba on 15 September 1872

The initiative for installing the memorial plaque on France Prešeren's birth house in Vrba was given by his fellow countrymen. The Writers' Association, founded in April 1872, set up a special board to carry out the unveiling ceremony. The association was established on the proposal of Davorin Trstenjak, in protest of the Slovenian Society (an institution for the Slovenes' cultural and scholarly progress; transl. note), where the presidency of Etbín Henrik Costa and meagre literary activity met with strong opposition.

The decoration of Vrba was rendered possible by the Upper Carniolan patriots who donated over one hundred florins. The celebration was also funded by the money collected for the envisaged and later cancelled gathering of Upper Carniolans that was to be held in Lesce in 1871. On behalf of the Writers' Association, Josip Vošnjak requested Josip Stritar to

write a solemn poem and the Ljubljana-based Sokol society to assist in organizing the celebration in Vrba. Stritar's cantata »Na Prešernovem domu 15. septembra 1872« (At Prešeren's House on 15 September 1872) was put to music by Benjamin Ipavec and performed by the choir of the Ljubljana Reading Club. One day before the commemoration, the *Slovenski narod* newspaper featured Vošnjak's editorial »Največ svetá otrokom sliši Slave« (The greater part of the world belongs to the children of Slava) and an article by the editor Josip Jurčič titled »Preširen«, both accentuating Prešeren's merits for the literary and national revival of the Slovenes. Stritar printed a thousand copies of the poem »Pozdrav Preširnovim čestiteljem, zbranim v Vrbi 15. septembra 1872« (A Welcome to All in Praise of Prešeren Who Will Gather in Vrba on 15 September 1872) and sent them to the Writers' Association for distribution at the celebration in Vrba.

The unveiling of the memorial plaque was attended by more than six thousand people. Although arrangements were made for the parish priest Lovro Pintar from Breznica to bless the plaque, the Ljubljana Prince Bishop Jernej Vidmar refused to grant him authorization. The inaugural address was delivered by Radoslav Razlag. After the unveiling ceremony, many attendees continued to Bled, where festivities were being held. Some spent the night in Bohinjska Bistrica, Srednja Vas and Bohinjska Češnjica, and visited the Savica Waterfall the following day.

No leader of the national conservative Old Slovenes movement attended the commemoration in Vrba. On 26 September 1872, new board members were elected at the eighth general assembly of the Slovenian Society, where the opposition presented its own list of candidates. The rift was caused by the Slovenian Society's intent to set up a printing works (due to the planned transfer of the National Printing Works and the *Slovenski narod* editorial board from Maribor to Ljubljana) and the Young Slovenes' endeavours to win a dominant influence in the institution. The Old Slovenes claimed their victory at the general assembly ballot with 780 votes against 670. The strife between the Old and Young Slovenes caused the Writers' Association to cease its operations. It resumed its activities again in 1885 under the name Writers' Support Association.

ZORA.

Časopis

za zabavo, znanost in umetnost.

Štev. 18.

V Mariboru, 15. septembra 1872.

Tečaj I.

Na Preširnovem domu

15. septembra 1872.

Daljših stranij, kjer Drava deroča,
Kjer Sava valove bistre valj;
Kjer Kolpa se vije, jáderna Soča
V jadransko morjé peneča hití:
Prírómaló sem je ljudstvo izbrano,
Na pesnika dom, v ljubezni mu vdano.

Oj zdrava, hiša sredi raja!
Nad tabo plavaj sreča, mir;
Iz tebe lil je pesnij vir,
Ki slastjò serca nam napaja.

„Luna sije“ —
Melodíje
Sladko-tožne, čuj! doné.
Krasna deva!
Tebi peva,
Toži pevec vnet za té.
Omečile
Pesni mile
Nijso tvojega sercá;
Naše poka,
Sládko joka,
Sólza v óku nam igrá.

Močnejše, mileje pesen doní,
Kedor jo čuje, sercé mu topí:

„Sirota vboga, zapuščena,
Oj domovina, domovina!
Z bridkóstjo, žalostjo pojéna;
Nemilost tuja, hujše sina
Nezvéstost, mati, te boli.“ —

A tiho! poglej, nebó se vedri;
Sinú si rodila, blágo sercé,
Ki nosil je tvoje — človeštva gorjé;
Kar čutil, nam v sládké pesni je zlíl,
Ljubiti nas mater, človeštvo učil.

Preširen budi, Preširen nas vodi,
Na delo za njim, na dúševni boj!
Pravici udani, luči; svobódi,
Naprej, za svoj dom navdušeni roj!
Preširna vihrá pred nami zastava,
Voditelju-pevcu kličemo: Slava!

J. STRITAR.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)